

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verlagen

Bij nader inzien: verslag van het zeventiende PSU-symposium, 13 mei 2000

Mary Hoxe

De belangstelling voor het zeventiende PSU-symposium was minder groot dan in voorafgaande jaren. Door het grote aanbod van studiedagen lijkt én de spoeling dunner te worden én een symposiummoetheit te ontstaan.

Het was een interessante dag, waarin 's morgens 'zien en gezien worden' centraal stond als thema in de ontwikkeling. 's Middags werd een verband gelegd met behandeling en psychopathologie.

In zijn inleiding liet voorzitter J.H. Scheffer aan de hand van beelden van de Amerikaanse schilder Edward Hopper zien, hoe we wat een waarneembare kale werkelijkheid lijkt, onbewust een persoonlijke betekenis geven. Het zien zelf vormt en misvormt de realiteit. Zieners waren dan ook vaak blind, men kan ziende blind zijn en elke therapeut heeft zijn blinde vlekken.

De eerste lezing van mevrouw A. Watillon-Naveau, getiteld *Kijk hoe groot ik word!*, ging over het belang van het zien en gezien worden in de ontwikkeling van het kleine kind.

In de theorieën betreffende de geboorte van het psychisch leven heeft een verschuiving plaatsgevonden van de visie dat de baby voornamelijk bepaald wordt door wat er zich in zijn interne wereld afspeelt naar een grotere betekenis van de intersubjectiviteit: de vroege moeder-kindinteractie. Uit resultaten van recent neurobiologisch onderzoek (Alan Schore) blijkt dat van alle zintuigen het zien de belangrijkste rol speelt. Kijken bevordert de inprenting en de afscheiding van neurohormonen die uiterst belangrijk zijn voor de ontwikkeling van de hersenen. Rond de derde maand ontstaat bij de baby al een tijdsnotie en is de baby in staat transmodale verbindingen te leggen tussen de

verschillende zintuigen. Het zien speelt een cruciale rol in het organiseren van de verschillende verbindingen.

Mevrouw Watillon lichtte dit vervolgens toe aan de hand van interessant vergelijkend onderzoek van de ontwikkeling van ziende en blinde baby's. Bij ziende kinderen ontstaat in de derde maand door het zien de actievare fase van de hand-mondcoördinatie. De nieuwsgierigheid en de interesse in de wereld om zich heen en in de ander nemen toe. De motorische ontwikkeling bij blinde kinderen daarentegen verloopt trager, ze blijven langer op zichzelf gericht. Zo blijkt uit onderzoek dat blinde kinderen nooit gaan kruipen. Niets kan spontaan ontstaan, alles moet aangeleerd worden. Het langer aan de hand moeten lopen en vastklampen aan de verzorger bemoeilijkt de separatie. Ook in het omgaan met en uiten van agressie zien we in het onderzoek verschillen. Blinde kinderen blijven langer hun woede via de mond uiten; de ervaren onmacht kan aanleiding zijn tot meer woedebuien.

Daar zicht geen reflectief fenomeen is hebben we moeders gelaat als spiegel nodig. Ook het gedeelde plezier wordt in moeders ogen weerspiegeld, moeders oogappel zijn is een belangrijke bron voor het zelfgevoel.

Mevrouw G.F. Bögels brak in haar lezing *Verbindingslijnen tussen infant-observatie en psychoanalytische behandeling* een lans voor babyobservatie als verplicht onderdeel in de kinderopleiding en de opleiding voor volwassenen. Naast het doen van analyses of psychoanalytische therapieën en de eigen leeranalyse zullen volgens haar de observaties een grotere leerbaarheid bewerkstelligen van de ontwikkelingen waarmee we als therapeut te maken krijgen. De variatiebreedte in de moeder-kindinteracties die op videobanden zichtbaar wordt, confronteert ons allen met onze eigen vooroordelen en met hoe we geneigd zijn eigen ervaringen als uitgangspunt te nemen. De hoogoplopende discussies

bij de bespreking van videobeelden getuigen hiervan. Uit de moderne babyobservatie wordt duidelijk dat het geheel aan interactie-ervaringen uit de vroegste kindertijd een belangrijker aspect vormt van ons latere functioneren dan tot nog toe gedacht werd. Naar analogie van Winnicott: 'There is no such thing as a baby' en naar Bions 'It can't be in the mother alone' laten de videobeelden zeer gedifferentieerde afstemmingsprocessen tussen moeder en kind zien. Het inzicht in deze processen kan het doorgeven van gestoorde relatiepatronen voorkómen. Hoe deze hoogst individuele afstemmings- en bindingservaringen veranderd zijn in onbewuste habituele interactie- en verwachtingspatronen werd aan de hand van drie casusbesprekingen toegelicht. Mevrouw Bögels introduceerde hierbij de term *attunement*-overdracht om de dynamische processen te beschrijven. De *attunement*-overdracht onderscheidt zich volgens haar van de klassieke overdracht doordat hij zich onmiddellijk in het eerste contact aandient, in tegenstelling tot de geleidelijke ontwikkeling van de klassieke overdracht. Deze nieuwe term en deze nieuwe wijze van beschouwen van overdracht riepen vele vragen op, bleek in de discussie achteraf. De laatste lezing van de ochtend, *Het kijken van adolescenten in-blik-ken in woorden*, werd gehouden door mevrouw L. De Rijdt. Zij beschreef de complexe relatie tussen woord en beeld in de ontwikkeling van de adolescent. Eén belangrijke ontwikkelingsstaak waarvoor de adolescent zich geplaatst ziet is de overgang van kinderlichaam naar volwassen lichaam en de integratie van een rijp seksueel lichaam in het zelfbeeld. De hernieuwde confrontatie met het tekort, geconcretiseerd in man-vrouwverschil, kan niet meer opgelost worden door hopen op later, zoals voor de kleuter nog mogelijk was. Verzoening met het tekort is mogelijk maar kan ook afgeweerd worden door zelf een tekort te introduceren, door zich vast te klampen aan het kinderlichaam, door een fascinatie voor het lelijke waarin alles geprojecteerd kan worden, of de afweer kan zichtbaar worden in symptomen. De blik van de ander en de spiegel worden opnieuw van levensbelang en kunnen zowel een bedreiging als een fascinatie worden voor de adolescent. De welwillende blik van de

ouders kan verdwijnen wanneer de adolescent gaat experimenteren met haardracht, piercing enzovoort. De ervoor in de plaats komende niet-begrijpende spiegelende blik kan leiden tot depressie. Middels de spiegelende peer-group eigent de adolescent zich delen van de ander toe, maar kan hij zich ook van delen ont-futseld voelen. Wanneer hij/zij té veel samenvalt met het spiegelbeeld, en de spiegel wegvault, dreigt suïcide of is uitschakelen van de rivaal nodig. Er is nog geen ruimte voor de ander als ander. Verboden incestueuze verlangens die ontstaan door opleving van oedipale conflicten, kunnen worden geprojecteerd in de blik van de ander óf worden uitgegeerd in promiscue gedrag. Onzekerheid over (ongewilde) seksuele opwinding kan aanleiding worden contacten en blikken uit de weg te gaan. Vervolgens schonk mevrouw De Rijdt aandacht aan het tweede individuatieproces, het opgeven van de ouderobjecten om zich op nieuwe objecten te kunnen richten, de taak van de ontidealisering. Het losmakingsproces verloopt noodzakelijkerwijs via regressieve reactivering van vroegkinderlijke banden. Dit maakt dat onbewuste inhouden en oude conflicten gemakkelijk de kop op steken en overspoelend kunnen worden. Traumatische herinneringen uiten zich vaak in visueel overweldigende beelden die spreken onmogelijk maken. Samenspel tussen woord en beeld speelt in de therapie bij adolescenten dan ook een belangrijke rol. Woorden zoeken en vinden schept afstand tot de beelden, ze kunnen beelden draaglijk maken. Woorden kunnen beelden in beweging brengen en omzetten in verhalen. De verhalen verschaffen een kader waardoor actuele beelden en herinneringen in de individuele geschiedenis kunnen worden ingebed. Een nieuwe manier van kijken naar zichzelf, de ander en de wereld wordt mogelijk gemaakt. In de levendige ochtenddiscussie werd het thema van de *attunement*-overdracht aan de orde gesteld: hoe onderscheidt de *attunement*-overdracht zich van de primaire relatie zoals beschreven door De Jonghe; is er overeenkomst met het preacoxgevoel van Rümke en hoe valt hij te scheiden van tegenoverdracht en projectieve identificatie? Mevrouw Bögels antwoordde dat het niet haar bedoeling is een nieuw concept te introduceren

maar vooral om het belang van de vroegste interactiepatronen te onderstrepen en hiervoor ruimte te creëren in de opleiding en in de behandeling van patiënten. Volgens haar kan *attunement*-overdracht ook bepalend zijn bij de indicatiestelling, bij het 'klikken' en bij het wegen van psychoanalytische competentie bij de selectie van kandidaten voor de opleiding. De eerste lezing na de middagpauze, *Een lust voor het oog, over plezier en perversie*, door mevrouw A. van Blokland was een helder en overzichtelijk betoog. In haar lezing beperkte ze zich tot het aspect van het kijken dat beladen is met angst en agressie, noodzakelijk voor het zelfbehoud. Kijken op zich is een agressieve act, je neemt bezit van iets. Kijken is ook verbonden met begeren, het willen hebben of bezitten. De opgeroepen verlangens en conflicten in wat we zien, dit alles kan het kijken beangstigend en frustrerend maken, relationele en intrapsychische conflicten met zich meebrengen. Kijken kan vele onbewuste betekenissen hebben, zoals in vele metaforen tot uitdrukking komt: het oog wil ook wat, maar ook agressieve componenten: met de ogen verslinden. Ten slotte kan kijken ook woede en afgunst opwekken wanneer het de illusie alles te zijn en kunnen verstoort, tot uitdrukking gebracht in: iemand het licht in de ogen niet gunnen. Vervolgens stond mevrouw Van Blokland stil bij neurotische en perverse 'oplossingen', als twee verschillende manieren waarop we onszelf trachten gerust te stellen. De neurotische oplossing, zich uitend in symptomen als verlegenheid of bloosangst, de inperking van het mogen kijken en bekeken willen worden; een verbod op nieuwsgierigheid. Als voorbeeld van een dwangmatige oplossing gaf zij overdekking van de haat door overbezorgdheid. In de neurotische oplossingen wordt de afgeweerde verborgen agressie geabsorbeerd. Op de grens van een voyeuristische act ligt het creëren van een veilige illusie door slechts als toeschouwer aanwezig te zijn in plaats van als deelnemer. In de perverse oplossingen wordt de angst geabsorbeerd door middel van dwangmatige perverse fantasieën en handelingen. Zo dient voyeurisme ter bevestiging van de mannelijkheid, middels identificatie met de vrijage kan er zonder risico worden meegenoten. Ook exhibitionis-

me, de keerzijde van voyeurisme, bevestigt de mannelijkheid; de teweeggebrachte schrikreactie bevestigt de ontkenning van castratie en kan een gevoel van macht verschaffen.

Ten slotte besprak ze nog de door Stoller genoemde erotische vorm van haat: de kijkperversie in engere zin, de lustvolle wijze van geruststellen door het uitleven van een fantasie volgens een vast scenario. Slechts het vaste scenario maakt opwinding mogelijk die anders té beangstigend en ondragelijk zou zijn. Het steeds salonfähiger wordende genre ter opwinding, de pornografie, werd door mevrouw Van Blokland gezien als een geruststellende wereld. Hier bestaan geen confrontaties met tekorten, geen risico van afwijzing.

Bondig, helder en met een secure plezierige terloopsheid gaf J.N. Voorhoeve in zijn lezing een samenvatting van de betekenis van zien en gezien worden bij diverse psychopathologie en van de consequenties voor de techniek en de behandelsetting aan de hand van de volgende psychopathologische scenario's: als eerste het neurotische scenario van 'de blinde Oedipus; wat ik zie is verboden'. Het verbod op het plezier in nieuwsgierigheid, weten, en in het verlengde ervan het verbod op de analyse. Als tweede de betekenis van zien en gezien worden bij narcisme, het narcistische scenario: 'Ik wil gezien, maar niet doorzien worden.' Gezien worden betekent een confrontatie met de discrepantie tussen de gekoesterde grootheidsillusies en de tegenvallende dagelijkse realiteit, een bedreiging voor de gebrekkige regulatie van het zelfgevoel. Het derde scenario: 'Zien en/of gezien worden = zijn = levensbedreigend' bij psychotici of *low-level* borderlineorganisatie. Te veel begrip of empathie betekent bij hen angst voor identiteitsverlies, contact beleven = verdwijnen. De techniek is gericht op het onder ogen blijven zien van de realiteit door middel van inkaderen van de belevingen zonder zich in de achtergrond te verdiepen. Het vierde en laatste scenario is 'Zie mij, maar kijk niet', het dilemma bij de ernstig getraumatiseerde patiënten bij wie behoefte aan gezien worden in wat ze hebben beleefd en schaamtegevoel om het hardst strijden. Omzichtigheid zonder vermijding is geboden. Als supervisor komt Voorhoeve regelmatig het ongemak bij jonge

therapeuten tegen bij het zien en bekeken worden. 'Waar laat je als therapeut je ogen?' Hierbij kan zowel sprake zijn van een technisch leerpunt als een persoonlijk aandachtspunt; ieder moet voor zich een adequate afstand-nabijheid vinden waarbij hij zich op zijn gemak voelt.

Technisch gezien valt een haakse opstelling in de kamer aan te raden, hierbij is zowel aan- als wegstijgen goed mogelijk. Als therapeut moet je trachten je bewust te zijn van de betekenis van je blik: aanmoedigend, afkeurend, nieuwsgierig vragend. Bij neurotische problematiek kunnen bliken worden geëxploreerd en vervolgens eventueel beantwoord, op het psychotische en *low-level* borderlineniveau is het beter eerst te beantwoorden en vervolgens eventueel te exploreren.

A.W.M. Mooij zorgde voor een boeiende afsluiting met de lezing *Over het zien en de blik*, de filosofie van het zien. Hij begon met het voorlezen van enkele passages uit *De vervoering van Lol V. Stein* van Marguerite Duras, waarin het zien een centrale (obsessieve) rol speelt. De geschiedenis van Lol V. Stein begint 's avonds in de balzaal van het casino waar ze is met haar verloofde. Wanneer twee vrouwen, moeder en dochter, de zaal betreden ziet Lol de blik die haar verloofde werpt op de jonge vrouw. Als de ochtend komt is haar wereld totaal veranderd, haar minnaar heeft haar verlaten voor de onbekende vrouw. Onweerstaanbaar wordt Lol de erop volgende jaren gedreven door de drang het drama opnieuw te beleven; ze encenseert een ontmoeting van een jeugdvriendin met een man en kijkt naar het verlichte raam van de hotelkamer waar de minnaars elkaar treffen. De eerste blik als 'ontrukking', de encensering als 'verrukking'. Vervolgens besteedde hij aandacht aan de verschillende visies die er vanuit de filosofie mogelijk zijn op de waarneming. Als eerste Wittgensteins standpunt dat wij de werkelijkheid niet kunnen zien maar slechts duiden, een subjectieve interpretatieve waarneming. Zo kunnen we bijvoorbeeld een glimlach de ene keer waarnemen als vriendelijk, de andere keer als spottend. Wittgenstein verschaft ons inzicht in de relativiteit van het zien. Wanneer de waarneming een privé-waarneming blijft, opgesloten in zichzelf zonder dat meegegeven is dat anderen het ook zo kunnen zien (inter-

subjectiviteit) spreken we van een hallucinatie. Wat we zien wordt begrensd door het perspectief van degene die kijkt, zonder gezichtspunt geen zicht. Een deel van wat we zien blijft altijd verhuld (voorground, achtergrond), het geheel tonen en zien is een onmogelijkheid, het zou ons psychotisch maken. Het perspectief begrenst, de blik als belichaming van subjectiviteit, structureert de scène. Aan de hand van het voorbeeld van de door het sleutelgat loerende man die zich plotsklaps bewust wordt van het zelf gadeslagen worden zet Mooij Sartres standpunt uiteen. Sartre maakt een splitsing tussen 'voor zich zijn' (subject) en 'voor de ander zijn', teruggebracht tot positie van object. Lacan daarentegen maakt de splitsing die Sartre maakt weer ongedaan. In zijn visie kunnen we onszelf slechts zien via de ander; vanuit het perspectief van de derde persoon. 'Op wie geen blik is gevallen, leeft niet.' Het psychoanalytisch perspectief gaat uit van de visie dat de oerblik verlangend is, nieuwsgierig. Wat zoeken we? Volgens Mooij iets wat niet te zien is maar aan het zichtbare juist betekenis moet geven. In de eigen waarneming speelt fantasie een structurerende rol, biedt een raamwerk en bindt ons aan de werkelijkheid. Pas in tweede instantie wordt fantasie afweer van de werkelijkheid. Als voorbeeld noemde hij de partnerkeus; voor een buitenstaander is onzichtbaar wat voor de ander nu juist deze persoon zo begerenswaardig maakt. Zelfs de betrokkene zelf kan zich verwonderd afvragen: 'Wat zie je toch in mij?'

In de aansluitende discussie gaf mevrouw Bögels aan het verhaal van Lol V. Stein een geheel andere interpretatie. Uit de vorig jaar verschenen biografie van Laure Adler over Marguerite Duras zou duidelijk worden dat het boek veel autobiografische elementen bevat. Lol V. Stein zou Duras zelf zijn, de onbekende vrouw de metafoor voor de oorlog waarin haar man werd afgevoerd. Terug van de oorlog was hij een ander mens geworden, slechts de blik in zijn ogen zou ze nog herkennen. Mooij antwoordde deze visie niet te kennen en het zo ook niet gelezen te hebben. Een blinde psychotherapeut in opleiding onderstreepte vervolgens hetgeen in de lezing van mevrouw Watillon naar voren was

gebracht, namelijk dat blinden vaak roekeloos zijn in plaats van bang om zich letterlijk en figuurlijk pijn te doen.

De vertegenwoordiger van de patiëntenvereniging sloot de dag af met het uitspreken van de wens dat door alle theorieën heen de patiënt voor de behandelaar zichtbaar zou blijven.

M. Hoxe, psycholoog, is relatie-, gezins- en psychoanalytisch psychotherapeut, supervisor Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie, werkzaam bij de volwassenzorg GGZ-Friesland en zelfstandig gevestigd.

English-speaking Weekend Conference, 13-15 oktober 2000

Bien Filet

100 Jaar Droomduiding was dit jaar het onderwerp van de Engelstalige weekendconferentie die elke twee jaar door de British Psychoanalytical Society in Londen gehouden wordt. Deze conferentie trekt traditioneel vanwege haar theoretische kwaliteit en klinische oriëntatie veel belangstelling van deelnemers uit Europa en ook daarbuiten, met gasten uit Moskou, Praag en Hongarije. Dit jaar waren er bijna vierhonderd deelnemers, waaronder veertien Nederlanders en twee Belgen.

In de openingsvoordracht gaf Ilse Grùbrich-Simitis uit Frankfurt, zoals men van haar kan verwachten, een doorwrocht historisch overzicht van de vele tekstrevisies die Freud nog tientallen jaren na de publicatie in 1900 is blijven maken van zijn lievelingsgeesteskind. Zo schrapte hij een volledig essay over occulte waarneming op aandringen van Ernest Jones, omdat hij zich zorgen maakte over de acceptatie van de droomtheorie in medisch-wetenschappelijke kringen. In het geschrapte essay was een aanzet tot het later ontstane concept van de projectieve identificatie te lezen. Freud die zijn banden met de toen vigerende positivistische kennisleer nooit wilde opgeven, maar wel vaak zijn eigen dromen als basismateriaal

voor zijn conceptualisering van het onbewuste gebruikte – waarmee hij de grondslag legde voor het begrip ‘psychische realiteit’ – was en bleef gepreoccupeerd met de potentiële conflictbron die het gebruik van dit subjectieve materiaal vormde. Zo vroeg hij ter gelegenheid van een van de internationale psychoanalytische congressen aan alle deelnemers de dromen van kinderen mee te nemen om zich beter met ‘objectief’ materiaal te kunnen documenteren. Veel is uiteraard veranderd en toegevoegd aan de droomtheorie en de techniek. De dominantie van de kinderlijke seksualiteit als oorsprong van – in ieder geval – de latente droomgedachte heeft plaats moeten maken voor de betekenis van de droominhoud in de overdracht. Uit de voordracht van David Tuckett over de plaats van het duiden van dromen in de techniek werd duidelijk dat, naast aandacht voor de manifeste droominhoud en de vele bewerkingen van de secundaire revisie, besef is ontstaan van wat het hebben en herinneren van een droom, het vertellen van een droom aan de analyticus voor de patiënt en de analyticus betekent en van wat de functie ervan is. Hij noemde dat ‘listening to the listening’. De grote complexiteit van de droomduiding maakt des te meer duidelijk dat een rigide aanpassing van onderzoeksgegevens van psychoanalytische behandelingen aan de standaardcriteria voor ‘evidence-based medicine’ alleen bereikt wordt ten koste van de betekenissen in de verder weg liggende onbewuste delen van de psychische realiteit.

Het is vooral de kwaliteit van de discussies over de gebrachte voordrachten, waarvoor relatief veel tijd wordt uitgetrokken, die deze conferentie haar bijzondere waarde geeft. Het is een opluchting om te zien dat behalve analytici uit diverse analytische culturen ook opleiders uit één school grondig met elkaar van mening kunnen verschillen. Dit gebeurt veelal op goede gronden, in een debat waarin echt op elkaar wordt ingegaan zonder al te veel defensieve beleefdheid of impliciete devaluatie die men vaak meemaakt in een heterodox analytisch treffen. Zo zagen we Betty Joseph theoretisch-technisch de degens kruisen met de kinderanalyticus Luis Rodriguez de la Sierra over de strategie van rolwisseling in een analyse van een

prepuber. Anne-Marie Sandler verschilde van mening met Edna O'Shaughnessy over de droomduidingstechniek die analyticus en patiënt moet helpen het verschil te doen voelen tussen dromen die in de weerstand werken, die beperkt blijven tot cathartische ontlading of ogenschijnlijke submittie in de overdracht, of die gefixeerd blijven op een ideografische representatie (Money-Kyrle). Ook bespraken zij manieren van droomduiding die de verdere integratie van psychische conflicten kunnen bevorderen. Zij waren het erover eens dat dit meestal het best kan gebeuren door behalve de negatieve overdracht en (tegen)overdrachtscollusies tussen patiënt en analyticus en de analyticus als 'real-person', ook externe realiteiten niet te verwaarlozen.

Bovenstaande is maar een fractie van de boei-

ende stimulansen die men op deze conferentie kon ervaren, waarbij de voortreffelijk georganiseerde gastvrijheid van de Britse vereniging (zoals o.m. kennismaking met het nieuwe verenigingsgebouw in een voormalige melkfabriek, een receptie aangeboden door de uitgever-boekhandel Karnac) ruime mogelijkheid biedt voor het onderhouden van sociale contacten, die voor sommigen al meer dan vier decennia lang bestaan.

B. Filet, lid van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse en lid van de European Editorial Board van de *International Journal of Psycho-Analysis*, is zelfstandig gevestigd psychoanalyticus en psychotherapeut te Amsterdam.